

METABİLİŞ KAVRAMI

The Concept of Metacognition

Faruk MANAV¹

ÖZET

Bu makalede, ülkemizde özellikle son yıllarda ilgi konusu olan ve “düşündüğünü düşünme” ve “bilış hakkında bilış” gibi anlamları bulunan “Metabilış” kavramının ne olduğunu açıklayarak, hangi bileşenlere sahip olduğunu ve Metabilışın nasıl öğretilabileceğine ilişkin görüşleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca Metabilışın öğrencilerin kendilerini izleme ve değerlendirmesine nasıl etki ettiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metabilış, öğrenmeyi öğrenme

ABSTRACT

In this paper, it is aimed to explain the concept of “Metacognition” which has recently been the subject of some debates and has some meanings such as ‘thinking on thinking’ and ‘cognition about cognition’. It is also aimed to posit the components of this concept and to discuss the different views on the ways of teaching Metacognition. Furthermore, it is tried to be explained how the Metacognition affects the self-monitoring and self-evaluation of students.

Key Words: Metacognition, learning about learning

GİRİŞ

Eğitim açısından son dönemlerde oldukça önem kazanan ve öğrenme-öğretme stratejisi olarak da adlandırılabilen olan Metabilış, bu çalışmanın ana çerçevesini oluşturmaktadır. Metabilış, ülkemizde özellikle son on yılda üzerinde çalışılan bir konu olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Metabilışın araştırma tarihi oldukça yenidir. Bu durum, diğer öğrenme-öğretme stratejilerinde olduğu gibi farklı isimlerin telaffuz edilmesini de beraberinde getirmiştir. Ülkemizde

¹ Arş. Gör. Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, faruk-manav@hotmail.com

yapılan çalışmalarda bu kavram, “Yürütücü Biliş”, “Üstbiliş”, “Bilişüstü”, “Bilişötesi”, “Biliş Yönetimi” gibi isimler altında incelenmiştir. Yurt dışında yapılan çalışmalarda ise, “Metacognition” olarak adlandırıldığı görülmüştür. Yapılan bu çalışmada ise ilgili konu, “Metabiliş” başlığı altında incelenecektir.

1. Metabilişin Felsefi Temelleri

Öğrenmeyi öğrenme, düşünme üzerine düşünme, bilişsel süreçlerin farkında olma şeklinde tabir edilen Metabilişin, bu özellikleri nedeniyle dayandığı felsefe kuramları ve eğitim felsefeleri de bu tabirleri içeren nitelikte olmalıdır.

Bu bilgiler ışığında Metabilişin dayandığı felsefi akımın Pragmatizm olduğunu söylemek mümkündür. Pragmatizm’e göre, önemli olan bilgi aktarımı değil; öğrenmeyi öğretmektir.² Bu açıdan Metabilişin temelinde de öğrenmeyi öğrenmenin yattığı düşünülürse, Pragmatizm’den etkilendiği söylenebilir.

Ayrıca ilerideki bölümlerde bahsi geçecek olan “neleri bildiğini ve neleri bilmediğini tanımlama” becerisi göz önüne alındığında, Metabilişin Yunan filozof Sokrates’in felsefesinden etkilendiği de söylenebilir. Çünkü Sokrates’e göre insanın neleri bilmediğinin farkına varması demek tüm bilgeliğin temeline ulaşması demektir. İnsanı erdemli yapacak olan şey öncelikle neleri bilmediğini bilmektir. Çünkü cehaletten daha büyük bir kötülük yoktur. Sokrates’in bu konudaki “Tek bildiğim, hiçbir şey bilmediğimdir”³ görüşü bu savı destekler niteliktedir. Sokrates’in bu görüşünün ayrıca bilişsel farkındalıklara da vurgu yaptığı söylenebilir.

Metabilişsel becerilerdeki farkındalıklara vurgu yapan ya da Metabilişin dayanak noktası olarak gösterilebilecek bir başka öge de şu Çin atasözüdür: “Bilmeyen ve bilmediğini bilmeyen bir aptaldır. Ondan sakının. Bilmeyen ve bilmediğini bilen bir öğrencidir. Ona öğretin. Bilen ve bildiğini bilmeyen uykudadır. Onu uyandırın. Bilen ve bildiğini bilen akıllıdır. Onu izleyin”⁴ Metabilişsel becerilerde öğrencilerin neleri bildiklerinin ve neleri bilmediklerinin farkında oldukları; düşünsel süreçlerinin üzerine düşünemedikleri düşünüldüğünde bahsi geçen

² İsmet Şahin, “Hümanizm ve Eğitim”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, s.51

³ Macit Gökberk, “Felsefe Tarihi”, Ankara, 2004, s. 44

⁴ <http://www.siirdostu.com/tr/bilmeyen-ve-bilmedigini-bilmeyen-bir-aptaldir-ondan-sakinin-bilmeyen-ve-bilmedigini-bilen-bir-oegren>

atasözünün vurguladığı, kendini bilme erdeminin Metabilişteki bilişsel farkındalığa karşılık geldiği söylenebilir.

2. Metabilişin Kuramsal Temelleri

Metabilişsel becerilerin dayandığı kuramsal temellere ilişkin literatürde yeterli düzeyde bilgi olmamasına rağmen bu becerilerin dayandığı temel öğrenme kuramının bilgiyi işleme kuramı olduğunu söylemek mümkündür. Öğrenmeyi bilişsel açıdan inceleyen bilgiyi işleme kuramı, insanın öğrenme sürecini bilgisayarın işleyişine benzeterek, insan zihninin bilgiyi aldığını, işlediğini, biçim ve içeriğini değiştirerek depoladığını ve gerekli olduğu zaman da geri çağırarak tepkiler ürettiğini savunmaktadır. Sözü geçen bu süreçler insanda Metabiliş tarafından kontrol edilmektedir.⁵

Metabilişsel becerilerin dayandığı bir başka kuram da yapılandırmacılıktır. Yapılandırmacılık, öğrenme kuramı olmak bakımından, insanların nasıl öğrendiğini açıklamaya çalışan bir yaklaşım; felsefi açıdan ise epistemolojik bir yaklaşımdır. Yani bilginin doğasını açıklama ile ilgilidir.⁶ Yapılandırmacılıkta öğrenme aktif bir süreçtir ve öğrenciler öğrenirken öğrenmeyi de öğrenirler.⁷ Bu açıdan bakıldığında, Metabilişsel beceriler açısından önem taşıyan, öğrencilerin öğrenmelerini kontrol etmeleri ve nasıl öğreneceklerini öğrenmeleri gibi bilişsel becerileri kazandıracak olan şey, yapılandırmacı eğitim olacaktır.

3. Metabilişin Tanımı ve Özellikleri

Esas olarak düşünme hakkında düşünme, bilme hakkında bilme ya da davranış hakkında refleksiyon gibi bilişsel durumları kapsayan Metabiliş, biliş hakkında biliş anlamına gelmektedir. Bu yüzden biliş, kavrama, anlama, hatırlama gibi süreçleri kapsıyorsa, Metabiliş, herhangi birisinin kendi kavrama, anlama ve hatırlama gibi süreçlerini kapsamaktadır. Bu çeşitli bilişler hakkındaki bilişler, “Metakavrayış”, “Metaanlama” ve “Metahafıza” ile “Metabiliş” olarak adlandırılabilir.⁸

⁵ Gökhan Özsoy, “Üstbiliş”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 6 (4), 2008, s. 713-740

⁶ Mehmet Arslan, “Eğitimde Yapılandırmacı Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 40 (1), 2007, s. 41-61

⁷ Ahmet Şirin, “Oluşturmacılığın Kuramsal Temelleri”. *Marmara Coğrafya Dergisi* (17), 2008, 196-205

⁸ Eleonora Papaleontiou-Louca, “Metacognition and Theory of Mind”, *Newcastle*, 2008, s. 1-2

Ülkemizde birçok karşılığı bulunan Metabiliş, basit olarak “düşünme hakkında düşünme” olarak adlandırılmaktadır. Dünyada son otuz yıldır araştırma konusu olmasına rağmen, ülkemizde son on yıldan itibaren araştırma konusu olabilmiş bir konudur. Tüm bu araştırmalara rağmen henüz ortak bir tanım etrafında toplanılamadığı da görülmüştür. Ancak belli bir ortak tanım etrafında toplanılmasa da farklı kullanım isimleriyle ve farklı tanımlarla aynı şeyin anlatılmaya çalışıldığı da aşikârdır. Metabiliş kavramını eğitime kazandıran araştırmacı ise John Flavell’dir.⁹

Flavell, 1976 yılında çocuklar üzerinde yaptığı bir araştırmada çocukların üst düzey bellek yeteneklerini incelemiş ve ilk kez Metamemory (Metabellek) terimini kullanmıştır ve bu kavramı literatüre kazandırmıştır. 1979 yılında da çalışmalarını genişleten Flavell, kuramını Metabilişi de içerecek şekilde yeniden yapılandırmıştır. Buna göre Metabiliş, kişinin kendi düşünme süreçlerinin farkında olması ve bu süreçleri kontrol edebilmesi anlamına gelmektedir.¹⁰

Flavell Metabilişi şu şekilde açıklamaktadır: Metabiliş, bireyin bilişsel işlemleri ve çıktıları veya onlarla ilgili herhangi bir şey hakkındaki bilgisini gösterir. Sözelimi, eğer birey, A işlemini öğrenmenin B işlemini öğrenmekten daha zor olduğunun farkındaysa, eğer C’nin doğru olduğunu kabul etmeden önce onu tekrar kontrol etmek zorunda olduğunu hissediyorsa, eğer unutabilme ihtimali olduğu için D’ye daha çok çalışması gerektiğini hissediyorsa, eğer E’nin doğruluğunu göstermek için birisine sormayı düşünüyorsa, Metabiliş ile meşgul oluyor demektir.¹¹

Biliş ile metabiliş arasındaki fark ise şu şekilde açıklanabilir. Biliş, herhangi bir şeyin farkında olma ve o şeyi anlama iken; Metabiliş, herhangi bir şeyi öğrenme ve anlamanın yanında o şeyi nasıl öğrendiğinin de farkında olmaktır; yani nasıl öğrendiğini bilmektir.¹²

Metabiliş yeteneğine sahip bir öğrencinin şu davranışları göstermesi beklenir¹³ :

- Kendi öğrenme sürecinin, belleğinin ve hangi öğrenme görevlerinin tamamlanması gerektiğinin farkında olması

⁹ Ahmet Çakıroğlu, “Üstbiliş”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (2), 2007, s. 21-27

¹⁰ Gökhan Özsoy, “Üstbiliş”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 6 (4), 2008, s. 713-740

¹¹ Akt. Ahmet Çakıroğlu, “Üstbiliş”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (2), 2007, s. 21-27

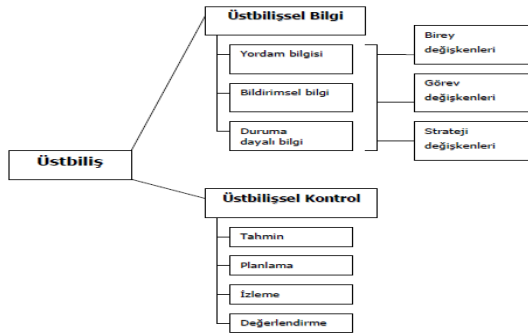
¹² Nuray Senemoğlu, “Gelişim Öğrenme Öğretim”, Ankara, 2005, s. 336

¹³ Gökhan Özsoy, “İlköğretim 5. Sınıfta Üstbiliş Stratejileri Öğretiminin Problem Çözme Başarısına Etkisi”, Ankara, 2007, s. 13

- Hangi öğrenme yönteminin daha etkili olduğunu bilmesi
- Karşılaştığı bir görev için en başarılı olacağını düşündüğü bir yaklaşım planlaması
- Öğrenme stratejilerini etkili kullanması
- Öğrenme durumunu izleyebilmesi, bilgiyi öğrenip öğrenemediğini bilmesi
- Hafızasında hali hazırda bulunan depolanmış bilgilerin çağrılması için etkili yöntemleri bilmesi.

Metabilişin temel bileşenlerine ilişkin birçok sınıflandırma bulunmaktadır. Flavell (1979)'a göre, Metabilişin temel bileşenleri, metabilişsel bilgi ve metabilişsel deneyim; Brown (1982)'ye göre, bilişin bilgisi ve bilişin düzenlenmesi; Kluwe (1987)'ye göre, bireyin kendisinin ve başkalarının düşünmeleri hakkındaki bilgisi ve bireyin kendi düşüncesini izlemesi ve düzenlemesi; Pintrich, Wolters ve Baxter (2000)'e göre, metabilişsel bilgi, metabilişsel kararlar ve öz düzenleme; Kuhn (2000)'e göre, metabilişsel bilme ve metastratejik bilme; Schneider ve Lockl (2002)'ye göre, bildirimsel metabiliş ve işlemsel biliştir. Bu sınıflandırmaların dışında bugün en çok tercih edilen sınıflandırma ise metabilişsel bilgi ve metabilişsel kontrol olarak iki bileşenden oluşan sınıflandırmadır.¹⁴

4. Metabilişin Temel Bileşenleri

Şekil 1
Üstbiliş

15

¹⁴ Seda Saraç, "İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Üstbiliş Düzeyleri, Genel Zeka ve Okuduğunu Anlama Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", İstanbul, 2010, s. 13

¹⁵ Gökhan Özsoy, "İlköğretim 5. Sınıfta Üstbiliş Stratejileri Öğretiminin Problem Çözme Başarısına Etkisi", Ankara, 2007, s. 14

4. 1. Metabolişsel Bilgi

“Bu konu hakkında ne biliyorum?, Bu konuyu öğrenmek için ne kadar zamana ihtiyacım var?, Bu konuyu öğrenmek için nasıl bir yol izlemeliyim?, Hata yaparsam hatamı nasıl bulurum?, Yaptığım işlemler sonucunda elde ettiğim ürün beklentime uygun mu? Uygun değilse planımı nasıl değiştiririm?” gibi soruları bireyin kendi kendine sorabilmesi ve cevaplayabilmesini kapsamaktadır.¹⁶

Metabolişsel bilgi, yordam bilgisi, bildirimsel bilgi ve duruma dayalı bilgi olmak üzere üç alt bileşenden oluşmaktadır.

4. 1. 1. Yöntem Bilgisi (Procedural Knowledge)

Bir işin ya da görevin nasıl sonuçlandırılacağını, nasıl yapılacağını bilmektir. Yani bir işi yapmayı değil; bir işin sadece nasıl yapılacağını bilmektir.¹⁷ Örneğin, felsefe dersinde yapılacak bir sunumu hazırlamak için hangi kitapları hangi sıra ile okuyacağını bilmek, okurken nelerin altını çizip neleri not alacağını bilmek, yöntemsel bilgidir. Çünkü öğrenci konuyu öğrenmek için kendine uygun bir strateji belirlemiş ve bu stratejiyi nasıl uygulayacağıyla ilgili de bilgisi olduğunu göstermiştir. Yöntemsel bilgiyi ifade eden önermeler ise şunlardır¹⁸ :

- Hangi yöntemi nerede kullanırsam daha etkili olacağını biliyorum.
- Geçmişte işime yaramış stratejileri kullanmaya çalışırım.
-

4. 1. 2. Bildirimsel Bilgi (Declarative Knowledge)

Bireyin söz konusu işi ya da görevi yapıp yapamayacağını bilmesi ve sahip olduğu yeterliliklere ilişkin bilgisidir. Örneğin, bir problemi çözebilmek için belli bir stratejiyi uygulayıp

¹⁶ Nuray Senemoğlu, “Gelişim Öğrenme Öğretim”, Ankara, 2005, s. 336

¹⁷ Gökhan Özsoy, “İlköğretim 5. Sınıfta Üstbiliş Stratejileri Öğretiminin Problem Çözme Başarısına Etkisi”, Ankara, 2007, s. 15

¹⁸ Akt. Eylem Yıldız, “5E Modelinin Kullanıldığı Kavramsal Değişime Dayalı Öğretimde Üst Bilişin Etkileri: 7. Sınıf Kuvvet ve Hareket Ünitesine Yönelik Bir Uygulama”, İzmir, 2008, s. 29

uygulayamayacağını bilmek bildirimsel bilgidir.¹⁹ Bildirimsel bilgiyi ifade eden önermeler ise şunlardır²⁰ :

- Zihinsel olarak güçlü ya da zayıf yönlerimi biliyorum.
- Bir sınavda soruları çözebilmek için belli yöntemler kullanıldığını biliyorum.
- Ders çalışırken hangi stratejileri kullandığımı farkındayım.

4. 1. 3. Durumsal Bilgi (Conditional Knowledge)

Bu bilgi türü ise, farklı bilişsel stratejilerin ne zaman ve niçin kullanılacağına ilişkin bilgidir. Yani, hangi durumda neler yapılabileceğinin bilinmesidir. Bu bilgi türü diğer iki tür bilgiye de sahip olunmasını beraberinde getirir. Duruma dayalı bilgide bireyin, bir işin hem nasıl yapılacağını hem kendisinin yapıp yapamayacağını hem de hangi koşulda ne yapacağını bilmesi gerekmektedir.²¹

Duruma dayalı bilgiye ilişkin önermeler ise şunlardır²²:

- Duruma bağlı olarak farklı öğrenme yolları kullanırım.
- Bir bilginin benim için önemli olup olmadığını anlarım, dikkatimi o bilgiye yoğunlaştırırım.

Metabilişsel bilgiyi açıklamaya ek olarak, bu bilgi türünü etkileyen bazı değişkenler de belirlenmiştir. Bunlar, insan sisteminin sınırlarını bilme yeteneği olarak tanımlanan **birey değişkenleri**, bireyin karşılaştığı durumun gerektirdikleri hakkında sahip olduğu bilgiyi ifade eden **görev değişkenleri** ve bireyin herhangi bir problemi çözmekte kullanabileceği stratejiler hakkındaki bilgisini ifade eden **strateji değişkenleridir**.²³

¹⁹ Gökhan Özsoy, “İlköğretim 5. Sınıfta Üstbiliş Stratejileri Öğretiminin Problem Çözme Başarısına Etkisi”, Ankara, 2007, s. 718

²⁰ Akt. Eylem Yıldız, “5E Modelinin Kullanıldığı Kavramsal Değişime Dayalı Öğretimde Üst Bilişin Etkileri: 7. Sınıf Kuvvet ve Hareket Ünitesine Yönelik Bir Uygulama”, İzmir, 2008, s. 28

²¹ Gökhan Özsoy, “Üstbiliş”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 6 (4), 2008, s. 713-740

²² Akt. Eylem Yıldız, “5E Modelinin Kullanıldığı Kavramsal Değişime Dayalı Öğretimde Üst Bilişin Etkileri: 7. Sınıf Kuvvet ve Hareket Ünitesine Yönelik Bir Uygulama”, İzmir, 2008, s. 30

²³ Gökhan Özsoy, “İlköğretim 5. Sınıfta Üstbiliş Stratejileri Öğretiminin Problem Çözme Başarısına Etkisi”, Ankara, 2007, s. 16-17

4. 2. Metabilifsel Kontrol

Metabilifsel kontrol, tahmin, planlama, izleme ve değerlendirme gibi alt bilefenlerden oluşan Metabilif bilefenidir.

4. 2. 1. Tahmin

Tahmin aslında bilişin de işlevi olmakla birlikte buradaki anlamı farklıdır. Kontrol becerilerinden birisi olan tahmin, öğrenciyi öğrenme sürecinin hedefleri, sürecin alacağı zaman ve öğrenme sürecinin sonuçları hakkında düşünmeye yönlendiren öğedir. Bunun dışında karşılaşılacak işin ya da görevin güçlük derecesini tahmin edebilirler ve beklentilerini ona göre düzenleyebilirler.²⁴

4. 2. 2. Planlama

Planlama genel olarak biliş ve anlamaya, özel olarak ise metabilifsel izlemeye rehberlik edecek hedeflerin belirlenmesini ve bu hedeflere uygun strateji belirlenmesini içerir. Bu aşamada, okuma-problem çözme için gerekli zamanın öngörülmesi, kullanılan sürenin takibi, dikkatin ve zamanın bilinçli olarak problemin önemli bölümlerine odaklanması gibi etkinlikler yer alır.²⁵

4. 2. 3. İzleme

İzleme ile birey, kendi bilişsel süreçlerini izler ve düzenler. Bireye o anki amacına yönelik olarak kendi bilişinin durumu hakkında bilgi verir. Bireyin anlayıp anlamadığına karar vermesi, okuma hızının değiştirilmesi, tekrarlama ve not alma gibi stratejilerinin değiştirilmesi ile sonuçlanan birçok kararı içerir.²⁶

4. 2. 4. Değerlendirme

Bireyin performansına ilişkin olarak kendi öğrenme ürünlerine ve öğrenmesini düzenleyici süreçlere değer biçmesi demektir. Bireyin koyduğu hedefleri yeniden gözden geçirmesi, tahminlerini gözden

²⁴ Gökhan Özsoy, “Üstbiliş”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 6 (4), 2008, s. 713-740

²⁵ Seda Saraç, “İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Üstbiliş Düzeyleri, Genel Zeka ve Okuduğunu Anlama Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, İstanbul, 2010, s. 15-16

²⁶ A.g.e. s. 16-17

geçirmesi ve görevlerden elde ettiği kazanımları birleştirmesi gibi tipik değerlendirme etkinlikleridir.²⁷

5. Metabolişin Öğretilmesi Süreci ve Öğretmen-Öğrenci Roller

İnsanlar farklı metaboliş, bilgi ve beceri düzeyine sahip olduklarından dolayı öğrenme düzeyleri ve öğrenme hızları da farklılık gösterir. Metabolişsel becerilerin ise genellikle geç ortaya çıktığı ve yavaş geliştiği bilinmektedir. Çünkü Metabolişsel beceriler doğal gelişim ile kazanılan bir beceri türü değildir. Metaboliş konusunda yapılan öğretimin etkisi gelişimin etkisinden daha fazladır. Bu bakımdan öğretmenler, öğrencilerin Metabolişsel becerileri kazanmaları adına onlara rehberlik etmelidirler.²⁸

Metabolişsel düşüncenin beş ile yedi yaş arasında gelişmeye başladığı gözlenmektedir. Ancak çocuklar bu dönemde bunları kendi kendilerine kullanamamakla birlikte bu stratejilerin kullanımını anlamaları sağlandığında ya da belli bir stratejiyi kullanmaları hatırlatıldığında öğrenme düzeylerinin de yükseldiği görülmüştür. Araştırmacılar ise Metabolişsel stratejilerin kullanımını genel olarak üç döneme ayırmaktadır:²⁹

1. Stratejilerin hiç kullanılmadığı ve öğretilmediği beş yaş ve aşağısı dönem
2. Stratejilerin kullanılabilirdiği fakat üretilmediği altı ile dokuz yaş arası dönem
3. Stratejilerin anlaşıldığı ve uygun stratejilerin kendiliğinden kullanıldığı on yaş civarı dönemdir

Metabolişsel düşünmenin gelişimi dört düzeye ayrılmıştır:³⁰

1. Sessiz Kullanım: Bireyin verdiği kararları söyleyebildiği ve bunu düşünmeden yaptığı düzey,
2. Farkında Olarak Kullanım: Bireyin bilinçli olarak düşünebildiği ve nedenini sorgulayabildiği düzey,

²⁷ A.g.e s. 18

²⁸ Nuray Senemoğlu, "Gelişim Öğrenme Öğretim", Ankara, 2005, s. 337

²⁹ A.g.e. s. 337

³⁰ Akt. Gökhan Özsoy, "İlköğretim 5. Sınıfta Üstbiliş Stratejileri Öğretiminin Problem Çözme Başarısına Etkisi", Ankara, 2007, s. 24

3. Stratejik Kullanım: Bireyin düşüncelerini daha etkili hale getirmek için bilinçli olarak seçtiği özel stratejilerden oluşan düzey,
4. Yansıtıcı Kullanım: Daha önceki deneyimlerle ilişkilerin kurulduğu, sürecin herhangi bir aşamasında düşüncelerin doğrudan sorgulandığı düzeydir.

Gelişimi bu şekilde açıklanan Metabilifin öğretilmesi adına birçok yöntem ve strateji geliştirilmiştir. Lenz (1992)'ye göre, Metabilif stratejilerinin öğretimi için doğrudan ve dolaylı öğretim yaklaşımı olmak üzere iki anlayış bulunmaktadır. Dolaylı öğretimde model alma, soru sorma, biçimlendirme, düzeltme ve etkileşimi gittikçe artan kılavuzlama etkin yönler iken doğrudan öğretimde ise stratejinin saptanması, gerekli ön becerilerin kazandırılması, stratejinin tanıtılması, yaparak gösterme, işlemlerin öğrenciye yaptırılması ve geribildirim sağlanması ön plandadır. Doğrudan öğretimde öğrenci, stratejinin bilgisi ve kullanımına yöneltilirken, dolaylı öğretimde strateji dışarıdan gerçekleştirilmektedir.

Blakey ve Spence (1990) ise Metabilif stratejilerini geliştirmek için şu yöntemleri önermiştir :³²

1. Ne bildiğini ve ne bilmediğini tanımlama: Öğrencilerin çalışmanın başında sorduğu, “Bu konu hakkında ne biliyorum?” ve “Ne öğrenmek istiyorum?” gibi soruları yazdıkları ve konuyu araştırdıkça, başlangıçta yazdıkları ifadelerini değiştirip geliştirdikleri yöntemdir.
2. Düşündüklerini ifade etme: Öğrenciler düşüncelerini dile getirmek isterler. Bu sebeple düşünmeye ilişkin konuşma yapmak önemli bir aşamadır. Özellikle, planlama ve problem çözme aşamalarında öğretmenin sesli düşünmesi, öğrencilerin düşünme süreçlerini izleyebilmeleri açısından gereklidir. Bu sayede öğrenciler öğretmenin modelliği sayesinde düşündüklerini ifade etmede ihtiyaç duydukları kelime hazinesini geliştirirler.
3. Bir düşünme günlüğü tutma: Öğrencilerin düşüncelerini yansıttıkları, belirsizliklerin ve tutarsızlıkların farkında oldukları ve bunları not aldıkları bir günlüktür. Özetle, bir günlük; bir çeşit işlemler günlüğüdür.

³¹ Eylem Yıldız, “5E Modelinin Kullanıldığı Kavramsal Değişime Dayalı Öğretimde Üst Bilişin Etkileri: 7. Sınıf Kuvvet ve Hareket Ünitesine Yönelik Bir Uygulama”, İzmir, 2008, s. 30

³² Gökhan Özsoy, “Üstbiliş”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 6 (4), 2008, s. 713-740

4. Plan yapma ve kendini izleme: Öğrencilere zamanla ilgili olan gereklilikleri, materyallerin organizasyonunu ve etkinlikleri tamamlamak için gerekli olan planlama yöntemlerini içeren öğrenme etkinlikleri için plan yapma öğretilmelidir. Değerlendirme ölçütleri de öğrencilerle belirlenerek öğrencilerin düşünmeyi öğrenmesi ve süreç esnasında kendilerine sorular sormaları sağlanabilir.
5. Düşünme sürecini sorgulama: Bu yöntemde ilk olarak öğretmen, öğrencilere etkinliği yeniden gözden geçirirken rehberlik eder; düşünme işlemleri ve duygularla ilgili bilgi elde eder. Sonra grup ilgili fikirleri sınıflandırır ve kullanılan düşünme stratejilerini belirler. En sonunda da öğrenciler uygun olmayan stratejileri atarak uygun stratejileri belirler ve alternatif yaklaşımları araştırarak başarılarını değerlendirirler.
6. Kendini değerlendirme: Rehber eşliğinde yapılan kendini değerlendirmeler, düşünme işlemlerine yoğunlaşan kontrol listeleri ile tanıtılabilir. Dereceli kendini değerlendirme özgürce uygulanabilir. Öğrenciler bu sayede farklı alanlardaki öğrenmelerin benzer olduğunu gördüklerinde, öğrenme stratejilerini yeni durumlara transfer etmeye başlayacaklardır.

Bu yöntemler ışığında bakıldığında öğretmene de bu süreçte büyük sorumluluk ve görevler düşmektedir. Öğretmeler, öğrencilerin kendi öğrenmelerinde sorumluluk almalarını sağlayarak onların yaratıcı öğrenciler olmalarına yardımcı olmalıdırlar. Öğretmenlerin bu bağlamda yapmaları gereken en önemli şey, öğrencilerin kendi kendilerine soru sormalarını sağlamaktır. Öğrencilerin soru sormalarını geliştirmek için de kaliteli sorular sormak önemlidir. Çünkü kaliteli ve etkili sorular, problem çözmeye yardımcı olarak düşünme sürecini harekete geçirmekte ve hayal gücünü uyarmaktadır. Bu bağlamda, doğru soruları sormak demek Metabilîş becerilerini harekete geçirmek demektir.³³

Ayrıca öğretmenlerin, Metabilîşsel becerileri geliştiren stratejileri sınıfta kullanabilmesi için, öncelikle kendilerinin öğrenirken Metabilîşsel becerileri kullanmaları da gerekmektedir. Öğrenirken uygun olan öğrenme stratejilerini kullanan ve bu stratejilerin farkında olan öğretmenler, öğrencilerde Metabilîşsel becerileri geliştiren stratejileri kullanmada daha başarılıdırlar.³⁴

³³ Gökhan Özsoy, “İlköğretim 5. Sınıfta Üstbilîş Stratejileri Öğretiminin Problem Çözme Başarısına Etkisi”, Ankara, 2007, s. 32

³⁴ Zeynep Çiğdem Özcan, “Sınıf Öğretmenlerinin Derslerinde Bilîş Üstü Beceri Geliştiren Stratejileri Kullanma Özelliklerinin İncelenmesi”, İstanbul, 2007, s. 63-64

SONUÇ

Metabilif, ÷lkemizde özellikle son yıllarda tanınmaya başlanan ve eğitim literatürüne kazandırılan bir kavramdır. Düşünme üzerine düşünme, biliş üzerine biliş ya da bilişsel farkındalık olarak da tabir edilebilen bu kavram eğitim-öğretim süreci içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bir şeyi öğrenme ya da farkında olma olarak bilinen bilişten farklı olarak, farkında olduğunun da farkında olma becerisi olan Metabilif, özellikle bireyin öğrenme süreçlerinin farkında olması, bilişsel süreçlerini kontrol edebilmesi ve yönetebilmesi, kendine ulaşılabilir hedefler koyabilmesi, yeterliliklerinin farkında olması ve bu bağlamda da her şeyden önemlisi öğrenmeyi öğrenmesine olanak sağlar.

Metabilifsel beceriler sayesinde öğrenci, bir şeyi ne için, nasıl ve hangi yöntemlerle daha iyi öğrenebileceğini bilir. Bu beceri sayesinde öğrenci kendisini objektif bir biçimde daha iyi değerlendirerek eksik ve yanlışlarını da düzeltme yoluna gidebilir. Bu bakımdan, özellikle yapılandırmacı eğitimin amaçlarının gerçekleşmesi bakımından, Metabilifsel süreçlerin öğrenciler tarafından kazanılması büyük önem taşımaktadır. Metabilifsel beceriler belli bir yaştan sonra ortaya çıkmakla birlikte, aynı yaştaki her öğrencinin de bu becerileri kazanamaması olasıdır; çünkü gelişimsel özelliklerinin yanında Metabilifsel becerilerin öğretilmesi de gerekmektedir ve bu konuda da en büyük görev öğretmenlere düşmektedir.

Metabilifsel becerilerin öğrenciye kazandırılması isteniyorsa öğretmenlerin öncelikli olarak bu becerileri kendilerinin de kullanabilmesi ve bu becerilerin farkında olmaları gerekmektedir ki; Metabilifsel becerilerin nasıl öğretileceğini ve hangi yöntemlerle, ne kadar sürede, nasıl öğretileceğini bu sayede bilebilsinler. Metabilifsel becerilere sahip olan bir öğretmenin bu becerileri kazandırması için yapması gereken ilk iş, bu becerileri kullandığını öğrencilere göstererek model olmasıdır. Öğrencilerin bu becerileri fark etmeleri sağlandıktan sonra da uygun yöntem ve teknikleri işe koşmalıdır. Bu bağlamda seçeceği yöntem ve teknikler öğrenciye soru sorma, sorgulama ve düşünme becerilerini arttıran nitelikte olmalıdır. Çünkü doğru ve yerinde sorular sormayı öğrenen öğrenciler daha iyi sorgulama yapabilecek ve kendi kendinin daha iyi farkında olacaktır. Sözelimi, öğrencinin neleri bilip neleri bilmediğini fark edebilmesi için öncelikle “Neleri biliyorum?” sorusunu kendisine sorması gerekir. Bu sorunun akabinde de öğrenci, kendisini düşünmeye sevk edecek ve öğrencinin farkındalığı artacaktır.

Bilişsel farkındalık düzeyleri yükseldikçe öğrenciler hem daha iyi bir öğrenici (learner) hem de bilişsel süreçlerini yöneterek daha bilinçli bireyler olacaklardır. Bu açıdan bakıldığında, özellikle ortaöğretimde Felsefe dersinin önemi artmaktadır. Çünkü düşünme üzerine düşünme, düşünmekte oluşunun farkına varma, bildiğini bilme, bilmediğini bilme gibi beceriler felsefenin çerçevesi içinde olduğu için öğrencileri düşünmeye ve sorgulamaya yönelten felsefe dersinin öğretimi büyük önem kazanmaktadır. Öğrencinin kendisine sorular sorabilmesi, sorduğu soruların mantığını kavrayabilmesi için felsefe dersi bu bakımdan önemlidir. Ancak felsefe dersinin yalnızca ortaöğretim bir yılında ders olarak okutulması, Metabilişsel becerilerin kazandırılması açısından sıkıntı yaratmaktadır. Çünkü bu becerilerin sadece bir ders yılında kazandırılması ya da daha da geliştirilmesi pek mümkün değildir. Bu yüzden yalnızca felsefe dersinde değil diğer tüm derslerde öğrencilerin sorgulama ve düşünme becerilerini kazanabileceği ortamlar yaratılmalıdır. Öğrencilerin düşünebilecekleri, soru sorabilecekleri, yaratıcılıklarını ortaya çıkaracak etkinliklerin sayısı da arttırılmalıdır.

Metabilişsel becerilerin öğrenciye kazandırılmasının yanında, bu becerilerin öğretiminde birtakım sıkıntılar yaşanması da muhtemeldir. Çünkü Metabilişsel beceriler, üst düzey beceriler olup her öğrencinin bu becerileri kazanmasını beklemek yanıltıcıdır. Ancak yine de öğretimde kalitenin ve kalıcılığın artması adına bu becerilerin öğretimi için çabalamak öğretmenlerin ve eğitimcilerin ortak görevidir.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2007). Eğitimde Yapılandırmacı Yaklaşımlar. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 40 (1). 41-61.
- Çakıroğlu, A. (2007). Üstbiliş. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2. 21-27.
- Ektem, S. I. (2007). İlköğretim 5. Sınıf Matematik Dersinde Uygulanan Yürütücü Biliş Stratejilerinin Öğrenci Erişi ve Tutumlarına Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Gökberk, M. (2004). Felsefe Tarihi. (On beşinci basım). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Louca, E. (2008). Metacognition and Theory of Mind. (First published). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Özcan, Z. Ç. (2007). Sınıf Öğretmenlerinin Derslerinde Biliş Üstü Beceri Geliştiren Stratejileri Kullanma Özelliklerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Özsoy, G. (2007). İlköğretim 5. Sınıfta Üstbilif Stratejileri Öğretiminin Problem Çözme Başarısına Etkisi. Yayınlanmamif Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özsoy, G. (2008). Üstbilif. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi. 6 (4). 713-740.
- Saraç, S. (2010). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Üstbilif Düzeyleri, Genel Zeka ve Okuduğunu Anlama Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamif Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Senemoğlu, N. (2005). Gelişim Öğrenme Öğretim. (On ikinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şirin, A. (2008). Oluşturmacılığın Kuramsal Temelleri. Marmara Coğrafya Dergisi. (17). 196-205).
- Yıldız, E. (2008). 5E Modelinin Kullanıldığı Kavramsal Değişime Dayalı Öğretimde Üst Bilifin Etkileri: 7. Sınıf Kuvvet ve Hareket Ünitesine Yönelik Bir Uygulama. Yayınlanmamif Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Şahin, İ. (2005). Hümanizm ve Eğitim. 47-55. <http://www.e-sosder.com/dergi/1105ISahin.doc> 13 Ekim 2010'da alınmıştır.
- <http://www.siirdostu.com/tr/bilmeyen-ve-bilmedigini-bilmeyen-bir-aptaldir-ondan-sakinin-bilmeyen-ve-bilmedigini-bilen-bir-oegren> 16 Aralık 2010'da alınmıştır.